

Samfunnskunnskap Hjelpearke – VG1/VG2

Politikk, demokrati, velferdsstat og samfunn — LK20

Det politiske systemet i Norge

Stortinget (lovgivende)

- 169 representanter, valgt hvert 4. år
- Vedtar lover og statsbudsjett
- Kontrollerer regjeringen
- Parlamentarisme: regjeringen trenger flertall
- Komiteer forbereder saker

Regjeringen (utøvende)

- Statsminister + statsråder
- Leder departementer
- Fremmer lovforslag (proposisjoner)
- Iverksetter vedtak
- Flertalls- eller mindretallsregjering

Domstolene (dommende)

- Høyesterett – øvre instans
- Lagmannsrett – mellominstans
- Tingrett – første instans
- Uavhengig av politisk makt
- Grunnlovsprøving

Politiske partier

- **Venstreside:** SV, Ap, Sp (tradisjonelt)
- **Høyreside:** H, FrP, V, KrF
- **Senterparti:** Sp (distrikt)
- Blokkpolitikk vs. samarbeid
- Partiprogram og ideologi

Lokalt selvstyre

- Kommuner: skole, helse, plan
- Fylker: videregående, transport
- Kommunestyre og fylkesting
- Ordfører og byråd/formannskap

Demokrati og medborgerskap

Demokratiske prinsipper

- Folkesuverenitet
- Frie og hemmelige valg
- Flertallsstyre med mindretallsvern
- Ytringsfrihet og pressefrihet
- Organisasjonsfrihet
- Rettsstat og likhet for loven
- Maktfordeling

Valgsystemet

- Forholdstallsvalg (Stortinget)
- Sperregrense 4% (utjevning)
- 19 valgdistrikter
- Stemmerett fra 18 år
- Forhåndsstemming

Politisk deltakelse

- **Konvensjonell:** valg, parti, høringer
- **Ukonvensjonell:** demonstrasjoner, aksjoner
- Fagforeninger og interesseorg.
- Lobbyvirksomhet
- Sosiale medier som arena

Medborgerskap

- Rettigheter og plikter
- Samfunnsengasjement
- Kritisk tenkning
- Respekt for mangfold
- Demokratisk sinnelag

Trusler mot demokrati

- Lavt valgdeltakelse
- Politisk polarisering
- Desinformasjon
- Populisme og ekstremisme
- Svekket tillit til institusjoner

Velferdsstat og økonomi

Den norske modellen

- Universelle velferdsordninger
- Høyt skattenivå
- Sterk offentlig sektor
- Trepartssamarbeid
- Omfordeling

Velferdsordninger

- Folketrygden (NAV)
- Sykepenger (100%)
- Dagpenger (arbeidsledig)
- Alderspensjon
- Barntrygd, foreldrepenger
- Helsetjenester
- Gratis utdanning

Finansiering

- Inntektsskatt (progressiv)
- Arbeidsgiveravgift
- Merverdiavgift (moms)
- Oljefondet (SPU)
- Handlingsregelen (3%)

Utfordringer

- Eldrebolge
- Fallende oljeinntekter
- Utenforskap
- Integrering
- Klimaomstilling

Økonomiske systemer

- **Markedsøkonomi:** tilbud/etterspørsel
- **Planøkonomi:** statlig styring
- **Blandingsøkonomi:** Norge

Arbeidsliv og arbeidsrett**Trepartssamarbeidet**

- Stat, arbeidsgivere, arbeidstakere
- LO, NHO, YS, Unio, Spekter
- Tariffavtaler
- Hovedavtalen
- Fredsplikten

Arbeidsmiljølov

- Rett til trygt arbeidsmiljø
- Verneombud og AMU
- Arbeidstidsregler
- Stillingsvern
- Diskrimineringsforbud

Rettigheter og plikter

- Arbeidskontrakt
- Lønn og feriepenger
- Sykemeldingsrett
- Oppsigelsesfrister
- Lojalitetsplikt

Arbeidsmarkedet

- Fast vs. midlertidig ansettelse
- Heltid vs. deltid
- Arbeidsledighet
- Kompetansekrav
- Det grønne skiftet

Sosialisering og identitet**Sosialiseringsarenaer**

- **Primær:** familie
- **Sekundær:** skole, venner, medier
- Formell vs. uformell

Identitet

- Personlig identitet
- Sosial identitet (grupper)
- Kulturell identitet
- Kjønnsideidentitet
- Flerkulturell identitet

Normer og verdier

- Formelle normer (lover)
- Uformelle normer (skikker)
- Sanksjoner
- Avvik og sosial kontroll

Medier og påvirkning**Medienes rolle**

- Informasjon
- Debattarena
- Vaktbikkje
- Underholdning
- Dagsordenfunksjon

Kritisk mediebruk

- Kildekritikk
- Fakta vs. mening
- Algoritmer og filterbobler
- Ekkokamre
- Falske nyheter

Presseetikk

- Vær Varsom-plakaten
- Redaktorsansvaret
- Kildevern
- PFU (Pressens faglige utvalg)

Sosiale medier

- Demokratisering av ytring
- Personvern og data
- Netthets og psykisk helse
- Influensere og reklame

Menneskerettigheter**Grunnleggende rettigheter**

- Sivile og politiske
- Økonomiske, sosiale, kulturelle
- Kollektive rettigheter

Viktige dokumenter

- FNs verdenserklæring (1948)
- Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK)
- Barnekonvensjonen
- Norsk grunnlov (kap. E)

Utfordringer

- Brudd globalt
- Flyktninger
- Minoritetsvern
- Universalitet vs. relativisme

Internasjonale forhold**Internasjonale organisasjoner**

- **FN:** fred, sikkerhet, utvikling
- **NATO:** kollektivt forsvar
- **EU/EOS:** økonomi, samarbeid
- **Nordisk rad:** regionalt samarbeid

Norges utenrikspolitikk

- NATO-medlemskap
- EOS-avtalen (ikke EU)
- Bistand og humanitært arbeid
- Fredsmegling
- Nordisk samarbeid

Globale utfordringer

- Klimaendringer
- Fattigdom og ulikhet
- Konflikter og krig
- Migrasjon
- Berekraftsmalene (FN)

Samfunnsvitenskapelig metode**Kvantitativ metode**

- Talldata, statistikk
- Sporundersøkelser
- Storskala, generaliserbart
- Objektivt

Kvalitativ metode

- Tekstdata, dybde
- Intervju, observasjon
- Fa enheter, detaljert
- Fortolkning

Kildekritikk

- Hvem? Nar? Hvorfor?
- Primaer vs. sekundaerkilde
- Troverdighet og relevans
- Tendens og perspektiv

Nyttige begreper

- Hypotese og problemstilling
- Representativitet
- Validitet og reliabilitet
- Korrelasjon vs. kausalitet